COĞRAFYA Sınıf-10

OGM MATERYAL
ORTAÖĞRETİM GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

KONU DALGA VE AKINTILARIN OLUŞTURDUĞU ŞEKİLLER- KIYI TİPLERİ

DALGA VE AKINTILARIN OLUŞTURDUĞU YER ŞEKİLLERİ

Dalga ve Akıntıların Oluşturduğu Yer Şekilleri

Okyanus, deniz ve göl suları; çeşitli etkenlerle belirli bir yönde hareket eder. Bu etkenler; rüzgârlar, denizler arası seviye ve tuzluluk oranı farkı, gelgit gibi etkenlerdir. Sulardaki bu harekete **akıntı** adı verilir. Rüzgâr, su altı kütle hareketleri, deprem ve volkanizma gibi etkenlerle suda meydana gelen periyodik salınım hareketlerine ise **dalga** denir.

Dalga Aşındırma Şekilleri

Dalga ve akıntılar kıyının çabuk derinleştiği ve kıyı gerisindeki arazinin hemen yükseldiği yerlerde hızları kesilmeden kıyıya çarpar. Çarpmanın etkisiyle kıyıda aşınma etkili olur. Kıyının aşınması ve zamanla gerilemesiyle oluşan dikliklere **falez** veya **yalıyar** adı verilir.

Fotoğraf: Falez-yalıyar

Dalga Biriktirme Şekilleri

Dalga ve akıntılar kıyı derinliğinin az olduğu yerlerde biriktirme yaparlar. Kıyı derinliğinin az olması; dalga ve akıntıların hızını azaltıcı etki yapar ve hızı azalan dalga ve akıntılar, taşıdıkları malzemeleri kıyıya yakın yerlerde veya kıyıda biriktirmek suretiyle kıyı birikim şekilleri oluşturur.

Kıyının biraz açığında dalgaların biriktirdiği kumların yığılması ve su yüzüne kadar çıkmasıyla oluşan kum setlerine **kıyı seti** denir. Bu şekilde oluşan kum setinin bir ucu karaya bağlıysa buna da **kıyı oku** adı verilir. Bir kıyı okunun koyun ağzını kapatacak şekilde gelişmesi ve karşı buruna bağlanmasıyla **kıyı kordonu** oluşur. Kıyı kordonunun

Fotoğraf: Lagün (Denizkulağı)

bir koy veya körfezin önünü kapatmasıyla **lagün (deniz kulağı)** denilen oluşumlar meydana gelir.

Kıyı açığındaki adaların ana karaya veya adaları birbirine bağlayan kıyı oklarına tombolo denir. Dalgaların aşındırdıkları kumları veya akarsuların getirdiği alüvyonları taşıyıp koy ve körfez kıyılarına, kıyı ovalarının önüne veya falezlerin önündeki düzlüklere biriktirmesiyle oluşan kum yığınlarına **plaj (kumsal)** adı verilir.

Fotoğraf: Tombolo (saplı ada)

Okyanus ve deniz kıyılarında iç ve dış kuvvetler, jeolojik yapı gibi faktölerin etkisiyle farklı kıyı tipleri oluşur.

Başlıca Kıyı Tipleri

Enine Kıyı Tipi

Dağların kıyıya dik uzandığı, derinliğin yavaş arttığı ve kıta sahanlığının geniş olduğu alanlarda oluşan kıyı tipidir. Kıyı biriktirme şekillerinin yaygın olduğu; yarımada, burun, koy ve körfezlerin bulunduğu oldukça girintili çıkıntılı kıyılardır. Atlas Okyanusu kıyılarında örneklerine sıklıkla rastlanan bu kıyı tipi Türkiye'de Ege kıyılarında görülür.

Boyuna Kıyı Tipi

Dağların kıyıya paralel uzandığı, denizin çabuk derinleştiği ve kıta sahanlığının dar olduğu alanlarda görülür. Bu tip kıyılarda girinti çıkıntı az, kıyıda falez oluşumu fazladır. Kuzey ve Güney Amerika kıtalarının Büyük Okyanus kıyılarında örneklerine rastlanılan bu kıyı tipi Türkiye'nin Karadeniz ve Akdeniz kıyılarında yaygındır.

Ria Kıyı Tipi

Deniz yükselmesi ile denizin kıyılardaki derin ve dik yamaçlı akarsu vadilerini doldurmasıyla oluşan kıyı tipidir. Kuzeybatı İspanya, İngiltere ve İrlanda'nın güneyi, Güney Çin, Kore ve Türkiye'nin güneybatısında örnekleri görülür.

Haliçli Kıyı Tipi

Haliçler akarsularla parçalanmış, yükseltisi az bir sahanın deniz suları altında kalmasıyla oluşmuştur. ABD'nin Atlas Okyanusu kıyılarında, Fransa'nın kuzey ve İngiltere'nin doğu kıyılarında görülür.

Limanlı Kıyı Tipi

Girintili çıkıntılı kıyılarda derin koy ve körfezlerin bulunduğu ya da haliçli kıyıların ön kısmının kıyı kordonları ile kapanması ve lagüne dönüşmesiyle oluşan kıyı tipidir. Karadeniz'in kuzeyinde Odesa Körfezi ve Azak Denizi'nde, ABD'de Kuzey Karolina (Karolayna)'da ve Baltık Denizi'nin güney kıyılarında örnekleri görülür.

Dalmaçya Kıyı Tipi

Kıyıya paralel uzanan dağ sırasının çökmesi ile alçak yerlerin deniz suları ile dolması, yüksek yerlerin ise ada şeklinde kalması sonucu oluşan kıyılardır. Hırvatistan'ın Dalmaçya kıyıları bu kıyı tipine en güzel örnektir.

Mercan Resifli Kıyılar

Mercanlar, tropikal bölgedeki deniz ve okyanuslarda koloniler hâlinde yaşayan canlılardır. Mercanların kalkerli iskeletlerinin ve diğer malzemelerin yığılmasıyla oluşan setlere resif denir. Endonezya, Filipinler ve Avusturalya kıyılarında görülür.

Skyer Kıyı Tipi

Buzul etkisiyle şekillenmiş, yükseltisi az arazilerin deniz altında kalmasıyla oluşan hörgüç kaya, drumlin ve moren setlerinin adalara dönüştüğü çok girintili kıyı tipidir. İsveç ve Finlandiya kıyılarında yaygın görülür.

Fiyordlu Kıyı Tipi

Denizin kara içine çok uzun mesafeler boyunca sokulduğu dik yamaçlı eski buzul vadilerine fiyord denir. Bu kıyı tipine Norveç, İzlanda, Grönland Adası ve Güney Şili gibi kutuplara yakın bölgelerde rastlanır.

SORULAR

SORU 1:

Kıyı oklarının uzamış hâli olan kıyı kordonunun bir koy veya körfezin önünü kapatmasıyla lagün (deniz kulağı) oluşur. Türkiye'de de lagün örneklerini görmek mümkündür.

I. Bafa (Çamiçi) Gölü
II. Büyük Çekmece Gölü
III. Durusu (Terkos) Gölü

Yukarıda verilenlerden hangileri Türkiye'deki lagünlerdendir?

A) Yalnız I
B) Yalnız II
C) I ve II
D) II ve III
E) I,II ve III

Cevap: E

SORU 2:

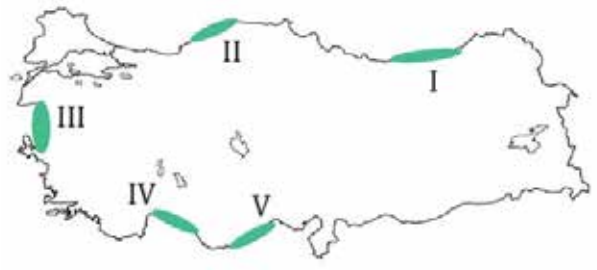
Aşağıdaki kıyı tiplerinden hangisi Türkiye'de <u>görülmemektedir</u>?

A) Enine B) Dalmaçya
C) Boyuna D) Fiyort
E) Ria

Cevap: D

Soru 3:

Aşağıdaki Türkiye haritasında numaralandırılmış bazı taralı alanlar gösterilmiştir.

Haritadaki numaralandırılmış taralı alanlardan hangisinde görülen kıyı tipi diğerlerinden <u>farklıdır</u>?

A) I B) II C) III
D) IV E) V

Cevap: C